

דבר העורך

גיליון י"א של כתב-העת ג'מאעה מוקדש הפעם לטקסטים ולעבודה עמם. כל אחד מהמאמרים המתפרסמים כאן עוסק בטקסט או בטקסטים ספציפיים ומתמקד בניסיון לפרש את הטקסטים הללו, לספק להם הקשר, או לתרגם אותם לשפתנו (קרי, לעברית של ימינו). המכנה המשותף של המאמרים המקובצים בגיליון הנוכחי אינו תמטי, אפוא, אלא דווקא מתודולוגי – כולם מתייחסים בצורה כזאת או אחרת לדילמות, לבעיות ולמורכבויות שעולות כאשר עובדים עם טקסטים.

שני מאמרים בגיליון הנוכחי משתייכים לסוגת 'התרגום המוער'. סלמאן בִּשְׂרִי, במאמרו "על הכרת הפן הייחודי: תרגום והערות לפרק 396 של ספר אל-פתוחאת אל-מפיה מאת מַחִי אל-דין אבן אל-ערבי", עוסק בפרק מרכזי מספרו המפורסם של המיסטיקן הסופי הגדול, ואילו נעמה בן זאב, במאמרה "על קדושים, נוכלים ומאמינים במצרים: הסיפור 'קדוש' מאת מחמוד תַּיְמֹור וההקשר ההיסטורי של כתיבתו", מתרגמת ומנתחת סיפור מאת אחד הסופרים הבולטים של 'האסכולה החדשה' במצרים. שני הטקסטים המתורגמים הם כמובן שונים עד מאוד, אולם נראה כי הם הציבו בפני בִּשְׂרִי ובן זאב קשיים דומים. ראשית, קיים כמובן הקושי שבעצם התרגום. תרגום הוא, כידוע, מעשה פרשני מובהק, שיש הרואים אותו אף ככתיבה מחדש של הטקסט. שנית, על המתרגמת/ה המעיר/ה להעמיד את הטקסט המתורגם בהקשר שיסייע לקוראי עברית בני ימינו להבינו. לשם כך היה על בִּשְׂרִי ובן זאב לברור את הפרטים הרלוונטיים, לדעתם, מתוך הביוגרפיות של מחברי הטקסטים הנדונים ולהתייחס להשפעות אינטלקטואליות עליהם ולנסיבות הפוליטיות, התרבותיות והחברתיות של כתיבתם ופועלם. שלישית, בִּשְׂרִי, ובעיקר בן זאב, מבקשים לסגור את המעגל ההרמנויטי ולהשתמש בטקסטים המתורגמים והמפורשים כדי לומר משהו לא רק על הטקסטים הנדונים עצמם, ולא רק על מחבריהם של טקסטים אלה, אלא גם על החברה והתרבות שבמסגרתה הם נוצרו.

מאמרו של שמאי פישמן, "אסלאם אידיאולוגי בארצות-הברית: האֶגְ'יֶתְהָאד במחשבתו של ד"ר טַאֶהָא ג'אבר אל-עֶלְוַאנִי", אשר זכה בתחרות המאמר הנבחר של ג'מאעה לשנת 2003, משתייך לסוגה אחרת. פישמן קורא ומפרש פסקי הלכה וחיבורי פְּקָה, פרי עטו של המְּפַתִי המוסלמי האמריקני אל-עֶלְוַאנִי, לאור הנסיבות המיוחדות שבהן נכתבו. לטענתו, ההקשר המערבי של הטקסטים הללו – העובדה שאלה טקסטים הלכתיים אסלאמיים שנכתבו במערב, במדינה לא-מוסלמית ושמייעדים לקהל קוראים מוסלמי החי ופועל במדינה זו – הוא שמעצב, במידה רבה, את אופיים. פישמן אינו מסתפק בהצבעה על המאפיינים הייחודיים בהגותו של אל-עֶלְוַאנִי, אלא מנסה לחשוף את מקורות הלגיטימציה שעליהם נשענת הגות זו. כפי שעולה מהמאמר, אל-עֶלְוַאנִי אינו חושש לעשות שימוש בכלי האֶגְ'יֶתְהָאד (בתרגום חופשי: המחשבה העצמאית) כדי לספק פתרונות לדילמות ולצרכים הייחודיים של צאן מרעיתו המוסלמי בארצות-הברית,

והוא משכיל לעגן את משנתו הן בספרי הלכה קלאסיים, והן בהגותם של הוגי דעות מוסלמים מובילים בני ימינו.

שלושה מאמרים נוספים בגיליון זה מנסים להתמודד, כל אחד בדרכו, עם חולשתם ומוגבלותם של טקסטים כמקורות היסטוריים. מאמרה המתורגם של לסלי פירס, "הדילמה של פֶּאָטְמָה: פשעי מין ותרבות המשפט בבית-משפט עוסמאני בראשית התקופה המודרנית", מנתח מקרה משפטי יוצא דופן, שפירס נתקלה בו בעת שעבדה על רישומי בית-הדין השְׁרָעִי מהמאה השש-עשרה בעיר עין-תאב (כיום, גזיאנטפ), בצפון-מערב אנטוליה. בין שלל המקרים המשפטיים שתועדו במסמכי בית-הדין, מצאה פירס גם את המקרה של פֶּאָטְמָה – נערה כפרית שהגיעה לבית-הדין והתלוננה כי אחד הגברים בכפר קיים איתה קשר של ניאוף (זִנָּא), שכתוצאה ממנו היא הרתה. מאוחר יותר חזרה פֶּאָטְמָה לבית-הדין ושינתה את גירסתה: היא סיפרה כי האדם שאותו האשימה בתחילה בניאוף הוא חף מפשע וכי האשם בניאוף הוא גבר אחר. על בסיס הסיפור הזה, אשר נשמר ברשימות בית-הדין בצורה חסרה, לקונית ונטולת הקשר, טווה פירס פרשנות מרתקת. באמצעות ניתוח של מקורות טקסטואליים נוספים כדוגמת ספרות הלכתית מוסלמית, תקנות המדינה העוסמאנית, פסקי הלכה של המֶפְתִּי הראשי (שיח' אל-אסלאם) ומחקרים היסטוריים ואנתרופולוגיים על אזור עין-תאב, היא מצליחה לקרום עור וגידים על שלד הסיפור ששרד ברשומות בית-הדין ולהעניק לדמותה של פֶּאָטְמָה ממשות ועומק היסטורי.

בעוד שפירס מנסה להשלים את הטקסטים הדלים ששרדו בארכיון בית-הדין השרעי באמצעות טקסטים אחרים בני התקופה, מציעה חגית נול להיעזר בארכיאולוגיה ובממצאיה החומריים כדי לתמוך בהיסטוריה הטקסטואלית. במאמרה, "ארכיאולוגיה לעזרת ההיסטוריה: ארץ-ישראל העבאסית על-פי הממצא החומרי", היא מבקשת לאתגר את התפישה הרווחת, האומרת כי בתקופה העבאסית סבלה ארץ-ישראל משקיעה כלכלית, חברתית ודמוגרפית. נול סוקרת את הממצאים החומריים משלושה אתרים ארכיאולוגיים שונים – בית שאן, קיסריה ורמלה – שהיו ערים נושבות בתקופה העבאסית, ומגיעה למסקנה כי הממצאים הארכיאולוגיים אינם תומכים כלל וכלל בתיזת השקיעה של ארץ-ישראל בתקופה העבאסית. מקרה הבוחן הזה מלמד ללא ספק, כי ראוי להיסטוריונים ולארכיאולוגים לשתף פעולה אם ברצונם לספק ידע מהימן יותר על אודות העבר.

חותמת את חטיבת המאמרים בגיליון זה 'נקודה למחשבה' מאת אורי ביתן: "אֶסְמָא' בעלת החגורתיים: על פוליטיקה, מיזוגיניה ומיתולוגיה באסלאם הקדום". ביתן מנתח כאן אנקדוטה חידתית המיוחסת לדמות שחיה לכאורה בימי ראשית האסלאם – אֶסְמָא' בְּנַת אבִי בַּפֵּר אל-סַדִּיק (הח'לִיפָה הראשון). מתקופה זו לא נותרו, ככל הידוע לנו, עדויות כתובות של ממש, וכל שיש בידינו הם טקסטים מאוחרים יותר המתייחסים לתקופה הנדונה. את הטקסטים הללו מנתח ביתן, ובאמצעות בחינה משווה

שלהם וניתוח פוליטי-תרבותי של מניעי מחבריהם, הוא מנסה לפענח את פשר הגירסאות השונות של האנקדוטה שהגיעו לידינו. תיאוריות אנתרופולוגיות בנות ימינו מסייעות לו במלאכה זו.

ברצוני להודות לשתי חברות מערכת גמאעה – חגית נול ואראלה פורטוגלי – אשר לקחו חלק מרכזי בעבודת המערכת בשנתיים האחרונות. אראלה וחגית מסיימות כעת את תפקידיהן במערכת, ואין לי ספק, שהמרץ, היוזמה, האחראיות ובעיקר הרוח הטובה שלהן, יחסרו לנו מאוד. נאחל להן הצלחה בהמשך דרכן, וכך גם לחברי המערכת החדשים.

עידו שחר